

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 23 lutego 2010 r. *

W sprawie C-310/08

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Zjednoczone Królestwo) postanowieniem z dnia 21 kwietnia 2008 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 11 lipca 2008 r., w postępowaniu:

London Borough of Harrow

przeciwko

Nimco Hassan Ibrahim,

Secretary of State for the Home Department,

* Język postępowania: angielski.

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: V. Skouris, prezes, J.N. Cunha Rodrigues (sprawozdawca), K. Lenaerts, J.C. Bonichot i P. Lindh, prezesi izb, C.W.A. Timmermans, A. Rosas, K. Schiemann, P. Küris, E. Juhász, L. Bay Larsen, T. von Danwitz i A. Arabadjiev, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Mazák,
sekretarz: H. von Holstein, zastępca sekretarza,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 2 września 2009 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu London Borough of Harrow przez K. Rutledge’a, barrister,
- w imieniu N.H. Ibrahim przez N. Rogers, barrister, umocowaną przez S. Morshead, solicitor,
- w imieniu rządu Zjednoczonego Królestwa przez V. Jackson, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez C. Lewisa, QC,
- w imieniu rządu duńskiego przez R. Holdgaard, działającego w charakterze pełnomocnika,

- w imieniu Irlandii przez D. O'Hagana oraz B. O'Moore'a, działających w charakterze pełnomocników, wspieranych przez D. Conlana Smytha, barrister,
- w imieniu rządu włoskiego przez I. Bruni, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez W. Ferrante, avvocato dello Stato,
- w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich przez D. Maidani oraz M. Wilderspina, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Urzędu Nadzoru EFTA przez N. Fengera, F. Simonetti i I. Hauger, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 20 października 2009 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- ¹ Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 12 rozporządzenia Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty (Dz.U. L 257, s. 2), ze zmianami wprowadzonymi rozporządzeniem Rady (EWG) nr 2434/92 z dnia 27 lipca 1992 r. (Dz.U. L 245, s. 1) (zwanego dalej „rozporządzeniem nr 1612/68”) i dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie

prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniającej rozporządzenie nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz.U. L 158, s. 77; sprostowania: Dz.U. 2004, L 229, s. 35; Dz.U. 2005, L 197, s. 34; a także Dz.U. 2007, L 204, s. 28).

- 2 Wniosek ten złożony został w ramach postępowania między London Borough of Harrow (gminą Harrow w Londynie) a N.H. Ibrahim oraz Secretary of State for the Home Department w przedmiocie oddalenia wniosku N.H. Ibrahim o przyznanie jej dodatku mieszkaniowego.

Ramy prawne

Uregulowania Unii

- 3 Motyw piąty rozporządzenia nr 1612/68 brzmi następująco:

„prawo swobodnego przepływu pracowników, wykonywane w obiektywnych warunkach wolności i godności, wymaga zapewnienia faktycznej i prawnej równości traktowania we wszystkich sprawach związanych z prowadzeniem przez nich działalności w charakterze pracowników najemnych oraz dotyczących dostępu do zasobów mieszkaniowych, a także wyeliminowania wszelkich utrudnień mobilności pracowników, w szczególności w odniesieniu do prawa pracownika do połączenia z rodziną oraz warunków integracji rodziny w środowisku kraju przyjmującego”.

4 Artykuł 10 rozporządzenia nr 1612/68 stanowił:

„1. Prawo osiedlenia się w innym państwie członkowskim wraz z pracownikiem, który jest obywatelem państwa członkowskiego i jest zatrudniony na terytorium innego państwa członkowskiego, mają następujące osoby, bez względu na przynależność państwową:

- a) współmałżonek oraz zstępni poniżej 21 roku życia lub pozostający na utrzymaniu pracownika;
- b) wstępni pracownika lub jego współmałżonka, pozostający na jego utrzymaniu.

2. Państwa członkowskie ułatwiają przyjęcie członka rodziny, którego nie dotyczy przepis ust. 1, jeżeli pozostaje on na utrzymaniu pracownika lub w kraju pochodzenia i zamieszkuje z nim we wspólnym gospodarstwie domowym.

3. Do celów ust. 1 i 2 pracownik powinien dysponować dla swojej rodziny lokalem o standardzie przyjętym dla pracowników krajowych w regionie, w którym jest zatrudniony, przy czym przepis niniejszy nie może powodować dyskryminacji pracowników krajowych względem pracowników z innych państw członkowskich”.

5 Artykuł 11 rozporządzenia nr 1612/68 stanowił:

„Jeżeli obywatel państwa członkowskiego prowadzi działalność jako pracownik lub osoba pracująca na własny rachunek na terytorium innego państwa członkowskiego, jego małżonek i dzieci w wieku poniżej 21 [roku życia] lub pozostające na jego

utrzymaniu mają prawo do podejmowania zatrudnienia na całym terytorium tego samego państwa, nawet jeżeli nie są obywatelami któregokolwiek państwa członkowskiego”.

6 Artykuły 10 i 11 rozporządzenia nr 1612/68 zostały uchylone ze skutkiem od dnia 30 kwietnia 2006 r. na podstawie art. 38 ust. 1 dyrektywy 2004/38.

7 Artykuł 12 akapit pierwszy rozporządzenia nr 1612/68 stanowi:

„Dzieci obywatela państwa członkowskiego, który jest lub był zatrudniony na terytorium innego państwa członkowskiego, mają dostęp do powszechnego systemu kształcenia, nauki zawodu oraz szkolenia zawodowego na takich samych warunkach jak obywatele tego państwa, jeżeli dzieci te mieszkają na jego terytorium”.

8 Motywy 3 i 16 dyrektywy 2004/38 brzmią następująco:

„(3) Obywatelstwo Unii powinno stanowić podstawowy status obywateli państw członkowskich, w przypadku gdy korzystają z prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu. Należy zatem skodyfikować i zweryfikować istniejące instrumenty wspólnotowe, które traktują oddzielnie pracowników najemnych, osoby pracujące na własny rachunek, studentów i inne osoby niezatrudnione w celu uproszczenia i wzmocnienia prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu wszystkich obywateli Unii.

[...]

- (16) Tak długo, jak [długo] osoby korzystające z prawa pobytu nie stanowią nieracjonalnego obciążenia dla systemu pomocy społecznej w przyjmującym państwie członkowskim, nie powinny one podlegać wydaleniu. Wydalenie nie powinno być zatem automatyczną konsekwencją skorzystania z systemu pomocy społecznej. Przyjmujące państwo członkowskie powinno zbadać, czy chodzi o przejściowe trudności, i uwzględnić okres pobytu, okoliczności osobiste i kwotę przyznanej pomocy w celu rozważenia, czy beneficjent stanowi nieracjonalne obciążenie dla systemu pomocy społecznej i w określonym przypadku przystąpić do jego wydalenia. W rozumieniu zdefiniowanym przez Trybunał Sprawiedliwości w żadnym wypadku środka wydalenia nie należy stosować wobec pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek lub osób poszukujących pracy, o ile nie jest to uzasadnione względami porządku lub bezpieczeństwa publicznego”.

9 Zgodnie z art. 7 ust. 1 i 2 tej dyrektywy:

„1. Wszyscy obywatele Unii posiadają prawo pobytu na terytorium innego państwa członkowskiego przez okres dłuższy niż trzy miesiące, jeżeli:

- a) są pracownikami najemnymi lub osobami pracującymi na własny rachunek w przyjmującym państwie członkowskim; lub
- b) posiadają wystarczające zasoby dla siebie i członków ich rodziny, aby nie stanowić obciążenia dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego w okresie pobytu oraz są objęci pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym w przyjmującym państwie członkowskim; lub

- c) — są zapisani do instytucji prywatnej lub publicznej, uznanej lub finansowanej przez przyjmujące państwo członkowskie na podstawie przepisów prawnych lub praktyki administracyjnej, zasadniczo w celu odbycia studiów, włącznie z kształceniem zawodowym; oraz
- są objęci pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym w przyjmującym państwie członkowskim i zapewnią odpowiednią władzę krajową, za pomocą oświadczenia lub innego równoważnego środka według własnego wyboru, że posiadają wystarczające zasoby dla siebie i członków rodziny, aby nie stanowić obciążenia dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego w okresie ich pobytu; lub
- d) są członkami rodziny towarzyszącymi lub dołączającymi do obywatela Unii, który spełnia warunki określone w lit. a), b) lub c).

2. Prawo pobytu przewidziane w ust. 1 rozciąga się na członków rodziny, którzy nie są obywatelami jednego z państw członkowskich, towarzyszących lub dołączających do obywatela Unii w przyjmującym państwie członkowskim, o ile tacy obywatele Unii spełniają warunki określone w ust. 1 lit. a), b) lub c)”.

¹⁰ Artykuł 12 dyrektywy 2004/38, zatytułowany „Zachowanie prawa pobytu przez członków rodziny w przypadku śmierci lub wyjazdu obywatela Unii”, stanowi w ust. 3:

„Wyjazd obywatela Unii z przyjmującego państwa członkowskiego lub jego/jej śmierć nie prowadzą do utraty prawa pobytu przez jego/jej dzieci lub rodzica, który sprawuje faktyczną opiekę nad dziećmi, bez względu na przynależność państwową, jeżeli dzieci

zamieszkują w przyjmującym państwie członkowskim i są zapisane do instytucji edukacyjnej w celu studiowania tam, aż do momentu zakończenia ich studiów”.

- 11 Artykuł 24 tej dyrektywy, zatytułowany „Równe traktowanie”, stanowi w ust. 1:

„Z zastrzeżeniem specjalnych przepisów wyraźnie określonych w traktacie [WE] i prawie wtórnym wszyscy obywatele Unii zamieszkujący na podstawie niniejszej dyrektywy na terytorium przyjmującego państwa członkowskiego są traktowani na równi z obywatelami tego państwa członkowskiego w zakresie ustanowionym w traktacie. Korzystanie z tego prawa obejmuje członków rodziny, którzy nie są obywatelami jednego z państw członkowskich i posiadają prawo pobytu lub stałego pobytu”.

Uregulowania krajowe

- 12 Zgodnie z art. 6 Immigration (European Economic Area) Regulations 2006 [rozporządzenia w sprawie imigracji w Zjednoczonym Królestwie (Europejski Obszar Gospodarczy) z 2006 r.] „osobą uprawnioną” dla celów tego rozporządzenia jest osoba będąca obywatelem państwa Europejskiego Obszaru Gospodarczego, która przebywa w Zjednoczonym Królestwie w charakterze osoby poszukującej pracy, pracownika najemnego, osoby prowadzącej działalność na własny rachunek, osoby niezależnej finansowo lub studenta.
- 13 Zgodnie z art. 19 ust. 3 lit. a) rozporządzenia dana osoba może zostać wydalona z terytorium Zjednoczonego Królestwa, jeśli nie jest osobą uprawnioną lub przestaje nią być w rozumieniu tego rozporządzenia.

- 14 Z Housing Act 1996 (ustawy o mieszkalnictwie z 1996 r.) i z Allocation of Housing and Homelessness (Eligibility) Regulations 2006 [rozporządzenia w sprawie przydziału mieszkań (przesłanki) i bezdomności z 2006 r.] wynika, że o przyznanie dodatku mieszkaniowego mogą ubiegać się jedynie te osoby, które zgodnie z prawem Unii mają prawo pobytu w Zjednoczonym Królestwie.

Postępowanie przed sądem krajowym i pytania prejudycjalne

- 15 N.H. Ibrahim jest obywatelką somalijską, żoną obywatela duńskiego M.B. Yusufa.
- 16 M.B. Yusuf przybył do Zjednoczonego Królestwa jesienią 2002 r. i pracował tam od października 2002 r. do maja 2003 r. Od czerwca 2003 r. do marca 2004 ubiegał się o przyznanie zasiłku z tytułu niezdolności do pracy. Po stwierdzeniu, z końcem tego okresu, jego zdolności do pracy opuścił Zjednoczone Królestwo, aby powrócić na jego terytorium w grudniu 2006 r.
- 17 Bezsporne jest, że w okresie pomiędzy zaprzestaniem pracy i opuszczeniem Zjednoczonego Królestwa M.B. Yusuf przestał być „osobą uprawnioną” na podstawie art. 6 Immigration (European Economic Area) Regulations 2006. Po powrocie do Zjednoczonego Królestwa M.B. Yusuf nie odzyskał statusu „osoby uprawnionej”, której zgodnie z prawem Unii przysługuje prawo pobytu.
- 18 N.H. Ibrahim przybyła do Zjednoczonego Królestwa w lutym 2003 r. na podstawie zezwolenia służb imigracyjnych w celu dołączenia do małżonka.

- 19 Małżeństwo to ma czworo dzieci, w wieku od roku do 9 lat, które są obywatelami duńskimi. Troje najstarszych dzieci przybyło do Zjednoczonego Królestwa wraz z matką, a czwarte dziecko urodziło się w Zjednoczonym Królestwie. Dwoje najstarszych dzieci od czasu przybycia na terytorium tego państwa członkowskiego odbywa naukę w szkole publicznej.
- 20 Po wyjeździe męża ze Zjednoczonego Królestwa w 2004 r. N.H. Ibrahim doprowadziła do orzeczenia ich separacji. Nigdy nie była ona niezależna finansowo. Nie pracuje i jeśli chodzi o pokrycie bieżących kosztów utrzymania i zakwaterowania, polega całkowicie na pomocy społecznej. Nie posiada pełnego ubezpieczenia zdrowotnego i korzysta z usług National Health Service (państwowej opieki zdrowotnej).
- 21 W styczniu 2007 r. N.H. Ibrahim złożyła wniosek o przyznanie jej i jej dzieciom dodatku mieszkaniowego. Decyzją z dnia 1 lutego 2007 r. właściwy urzędnik London Borough of Harrow oddalił ten wniosek. Stwierdził on, że ani N.H. Ibrahim, ani jej mąż nie zamieszkują w Zjednoczonym Królestwie na podstawie prawa Unii. W dniu 29 marca 2007 r. ta decyzja oddalająca została utrzymana w mocy przez urzędnika zajmującego się badaniem odwołań od decyzji odmawiających dodatków mieszkaniowych.
- 22 N.H. Ibrahim wniosła skargę do Clerkenwell and Shoreditch County Court (sądu w Clerkenwell i Shoreditch, orzekającego w pierwszej instancji), który orzeczeniem z dnia 18 października 2007 r. uwzględnił żądania N.H. Ibrahim z tym uzasadnieniem, że jako matce dzieci sprawującej nad nimi faktyczną opiekę N.H. Ibrahim przysługuje prawo pobytu w Zjednoczonym Królestwie na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, jeśli dzieci te uczęszczają do szkoły i jeśli jej małżonek jest obywatelem Unii, który pracował w tym państwie członkowskim.
- 23 London Borough of Harrow wniosła apelację od tego orzeczenia do sądu krajowego.

W tych okolicznościach Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„Czy w następujących okolicznościach:

- małżonka będąca obywatelką państwa trzeciego i jej dzieci będące obywatelami Unii towarzyszyły obywatelowi Unii, który osiedlił się w Zjednoczonym Królestwie;
 - obywatel Unii przebywał w Zjednoczonym Królestwie jako pracownik;
 - obywatel Unii później zakończył stosunek pracy najemnej, a następnie opuścił Zjednoczone Królestwo;
 - obywatel Unii, małżonka będąca obywatelką państwa trzeciego i dzieci nie są niezależni finansowo i korzystają z pomocy społecznej w Zjednoczonym Królestwie;
 - dzieci rozpoczęły naukę na poziomie szkoły podstawowej w Zjednoczonym Królestwie tuż po swoim przybyciu do tego państwa, kiedy to obywatel Unii był pracownikiem:
- 1) małżonce i dzieciom tylko wtedy przysługuje prawo pobytu na terytorium Zjednoczonego Królestwa, gdy spełniają one przesłanki ustanowione w dyrektywie 2004/38/ [...]?

czy też

- 2) a) korzystają one z prawa pobytu wynikającego z art. 12 rozporządzenia [...] nr 1612/68 [...] zgodnie z wykładnią Trybunału Sprawiedliwości, bez konieczności spełniania przesłanek ustanowionych w dyrektywie 2004/38 [...] i
- b) w takim przypadku muszą posiadać wystarczające środki utrzymania, aby nie stanowić obciążenia dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego podczas planowanego okresu ich pobytu oraz być objęte pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym w tym państwie członkowskim?
- 3) a w przypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze — czy należy przyjąć odmienne stanowisko w okolicznościach takich jak w niniejszej sprawie, kiedy to dzieci rozpoczęły naukę na poziomie szkoły podstawowej, a pracownik będący obywatelem Unii przestał pracować przed datą, w której dyrektywa 2004/38 [...] miała zostać transponowana przez państwa członkowskie?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytań pierwszego i drugiego

25 Poprzez swoje dwa pierwsze pytania, które należy przeanalizować łącznie, sąd krajowy dąży zasadniczo do ustalenia, czy w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu przed sądem krajowym, dzieciom i sprawującemu nad nimi faktyczną opiekę rodzicowi przysługuje prawo pobytu w przyjmującym państwie członkowskim wyłącznie na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, bez konieczności spełniania przez nich przesłanek określonych w dyrektywie 2004/38, czy też prawo pobytu może im być przyznane tylko wtedy, gdy spełniają te przesłanki. Na wypadek gdyby prawo pobytu wynikało z samego art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, sąd krajowy zwraca się również do Trybunału z pytaniem, czy dzieci i sprawujący nad nimi faktyczną opiekę

rodzic muszą posiadać wystarczające środki utrzymania i pełne ubezpieczenie zdrowotne w przyjmującym państwie członkowskim.

- 26 Zgodnie z art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 dzieci obywatela państwa członkowskiego, który jest lub był zatrudniony na terytorium innego państwa członkowskiego, mają dostęp do powszechnego systemu kształcenia, nauki zawodu oraz szkolenia zawodowego na takich samych warunkach jak obywatele tego państwa, jeżeli dzieci te mieszkają na jego terytorium.
- 27 Artykuł 10 rozporządzenia nr 1612/68 ustanawiał prawo małżonka i zstępnych pracownika będącego obywatelem państwa członkowskiego i zatrudnionego na terytorium innego państwa członkowskiego do osiedlenia się wraz z nim w tym ostatnim państwie.
- 28 Z art. 7 ust. 1 lit. b) i d) i art. 7 ust. 2 dyrektywy 2004/38 wynika, że członkowie rodziny obywatela Unii, który przebywa na terytorium innego państwa członkowskiego, nie będąc pracownikiem najemnym ani nie prowadząc działalności na własny rachunek, mają prawo, niezależnie od swego obywatelstwa, towarzyszenia temu obywatelowi lub dołączenia do niego, jeśli posiada on w przyjmującym państwie członkowskim wystarczające dla siebie i członków swojej rodziny środki utrzymania i pełne ubezpieczenie zdrowotne.
- 29 Trybunał orzekł już, że dzieci obywatela Unii, które osiedliły się w państwie członkowskim w czasie, gdy ich rodzic korzystał z prawa pobytu jako pracownik migrujący w tym państwie członkowskim, są uprawnione do pobytu w tym państwie

celem pobierania nauki w ramach powszechnego systemu kształcenia zgodnie z art. 12 rozporządzenia nr 1612/68. Fakty, iż rodzice dzieci, o których mowa, rozwiedli się w międzyczasie, iż tylko jedno z rodziców jest obywatelem Unii oraz iż ten rodzic nie jest już pracownikiem migrującym w przyjmującym państwie członkowskim, nie mają żadnego znaczenia w tym względzie (zob. podobnie wyrok z dnia 17 września 2002 r. w sprawie C-413/99 Baumbast i R, Rec. s. I-7091, pkt 63).

30 Trybunał orzekł również, że w sytuacji gdy dzieci korzystają na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 z prawa do kontynuowania nauki w przyjmującym państwie członkowskim, podczas gdy rodzicom, którzy sprawują nad nimi opiekę, grozi utrata prawa pobytu, odmówienie tym rodzicom możliwości pozostania w przyjmującym państwie członkowskim w okresie nauki dzieci w szkole mogłoby prowadzić do pozbawienia dzieci prawa, jakie zostało im przyznane przez prawodawcę Unii (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Baumbast i R, pkt 71).

31 Po przypomnieniu w pkt 72 wyroku w sprawie Baumbast i R, że rozporządzenie nr 1612/68 należy również interpretować w świetle wymogu poszanowania życia rodzinnego, przewidzianego w art. 8 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r., Trybunał stwierdził w pkt 73 tego samego wyroku, że przyznane w art. 12 rozporządzenia prawo dziecka pracownika migrującego do kontynuowania w możliwie najlepszych warunkach nauki w przyjmującym państwie członkowskim wiąże się nieodzownie z tym, że dziecko to ma prawo, by towarzyszyła mu osoba sprawująca nad nim faktyczną opiekę, a tym samym że owa osoba jest w stanie mieszkać z tym dzieckiem we wspomnianym państwie członkowskim podczas trwania jego nauki.

32 Sąd krajowy dąży do ustalenia, czy ww. wyrok w sprawie Baumbast i R opiera się na zastosowaniu art. 10 rozporządzenia nr 1612/68 w związku z art. 12 tego rozporządzenia, czy też tylko na tym ostatnim artykule. Ścisłej sąd ten stawia pytanie, czy prawo pobytu dzieci obywatela państwa członkowskiego, który pracuje lub

pracował w przyjmującym państwie członkowskim, tak jak i prawo rodzica sprawującego nad nimi faktyczną opiekę, wynikają w sposób dorozumiany z tego art. 12.

- 33 Po pierwsze, prawo dzieci pracowników migrujących do równego traktowania w zakresie dostępu do kształcenia, na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, przysługuje wyłącznie dzieciom, które „zamieszkują” na terytorium państwa członkowskiego, w którym jedno z ich rodziców jest lub było zatrudnione.
- 34 Dostęp do kształcenia uwarunkowany jest więc uprzednim osiedleniem się dziecka w przyjmującym państwie członkowskim.
- 35 Artykuł 12 rozporządzenia nr 1612/68, zgodnie z wykładnią nadaną mu przez Trybunał w ww. wyroku w sprawie Baumbast i R, pozwala na uznanie, że w związku z prawem dostępu do kształcenia dziecku przysługuje autonomiczne prawo pobytu. W szczególności w okresie gdy art. 10 ust. 1 lit. a) tego rozporządzenia wciąż obowiązywał, korzystanie z prawa dostępu do kształcenia nie było uzależnione od zachowania przez dziecko, przez cały okres kształcenia, szczególnego prawa pobytu na podstawie tego przepisu.
- 36 W pkt 21–24 wyroku z dnia 4 maja 1995 r. w sprawie C-7/94 Gaál, Rec. s. I-1031, Trybunał wyraźnie odrzucił argumentację rządu niemieckiego, który utrzymywał, że między art. 10 i 11 rozporządzenia nr 1612/68 a art. 12 tego rozporządzenia istnieje tak ścisły związek, że prawo do równego traktowania w zakresie dostępu do kształcenia w przyjmującym państwie członkowskim przyznane w tym ostatnim przepisie przysługuje wyłącznie dzieciom spełniającym warunki ustanowione w art. 10

i 11. W pkt 23 ww. wyroku w sprawie Gaal Trybunał wyraźnie zauważył, że art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 nie zawiera żadnego odniesienia do wspomnianych art. 10 i 11.

37 Uzależnienie korzystania z prawa dostępu do kształcenia od istnienia odrębnego prawa dziecka do pobytu, ocenianego w świetle innych przepisów rozporządzenia nr 1612/68, byłoby bowiem sprzeczne z kontekstem, w który wpisuje się art. 12 tego rozporządzenia, a także z wytyczonymi przez ten przepis celami (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Gaal, pkt 25).

38 Wynika z tego, że z chwilą nabycia prawa dostępu do kształcenia, wywodzonego przez dziecko z art. 12 tego rozporządzenia w związku z osiedleniem się w przyjmującym państwie członkowskim, prawo pobytu przysługuje samemu dziecku i nie może już zostać podważone przez okoliczność, że warunki wymienione w art. 10 nie są spełnione.

39 Po drugie, należy zauważyć, że jak wynika z samego brzmienia art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, prawo do równego traktowania w zakresie dostępu do kształcenia nie jest zastrzeżone dla dzieci pracowników migrujących. Stosuje się ono również do dzieci byłych pracowników migrujących.

40 Prawo, które dzieci wywodzą z art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, nie jest poza tym uzależnione od prawa pobytu ich rodziców w przyjmującym państwie członkowskim. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem art. 12 wymaga jedynie tego, aby dziecko zamieszkiwało ze swoimi rodzicami lub z jednym z nich w państwie członkowskim w okresie, gdy przynajmniej jeden z rodziców zamieszkiwał w tym państwie w charakterze pracownika (wyrok z dnia 21 czerwca 1988 r. w sprawie 197/86 Brown, Rec. s. 3205, pkt 30; ww. wyrok w sprawie Gaal, pkt 27).

- 41 Uznanie, że dzieci byłych pracowników migrujących mogą kontynuować naukę w przyjmującym państwie członkowskim, chociaż ich rodzice już w tym państwie nie zamieszkują, jest równoważne z uznaniem, że dzieciom tym przysługuje prawo pobytu, które jest niezależne od prawa pobytu rodziców, a podstawę tego prawa stanowi art. 12 rozporządzenia nr 1612/68.
- 42 Przepisy art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 należy zatem stosować w sposób autonomiczny względem przepisów prawa Unii regulujących warunki korzystania z prawa pobytu w innym państwie członkowskim. Taka autonomia art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 wobec art. 10 tego samego rozporządzenia stanowiła podstawę przywołanego w pkt 29–31 niniejszego wyroku orzecznictwa Trybunału i powinna zostać podtrzymana w związku z przepisami dyrektywy 2004/38.
- 43 Inne rozwiązanie mogłoby zagrozić celowi integracji rodziny pracownika migrującego w środowisku przyjmującego państwa członkowskiego, przewidzianemu w motywie piątym rozporządzenia nr 1612/68. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem aby taka integracja powiodła się, jest niezbędne, by dziecko pracownika będącego obywatelem państwa członkowskiego miało możliwość podjęcia nauki w przyjmującym państwie członkowskim i ewentualnie pomyślnego jej ukończenia (zob. podobnie wyrok z dnia 15 marca 1989 r. w sprawach połączonych 389/87 i 390/87 *Echternach i Moritz*, Rec. s. 723, pkt 21; a także ww. wyrok w sprawie *Baumbast i R*, pkt 69).
- 44 London Borough of Harrow, rządy Zjednoczonego Królestwa i duński, a także Irlandia utrzymują, że dyrektywa 2004/38 stanowi, od swego wejścia w życie, wyłączną podstawę warunków korzystania przez obywateli Unii i członków ich rodzin z prawa pobytu w państwach członkowskich i że w konsekwencji nie można odtąd wywodzić prawa pobytu z art. 12 rozporządzenia nr 1612/68.
- 45 W tym względzie nic nie pozwala uznać, że przyjmując dyrektywę 2004/38 prawodawca Unii miał zamiar zmienić zakres stosowania art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, w wykładni nadanej mu przez Trybunał, poprzez ograniczenie jego treści normatywnej do samego prawa dostępu do kształcenia.

46 W tym samym kontekście należy zauważyć, że w przeciwieństwie do tego co stało się z art. 10 i 11 rozporządzenia nr 1612/68, dyrektywa 2004/38 nie uchyliła art. 12 tego rozporządzenia. Dokonanie takiego wyboru wskazuje na to, że zamiarem prawodawcy Unii było niewprowadzanie ograniczeń w zakresie stosowania tego artykułu w wykładni nadanej mu przez Trybunał.

47 Wykładnię dokonaną w poprzednim punkcie potwierdza okoliczność, że z prac przygotowawczych nad dyrektywą 2004/38 wynika, iż została ona zredagowana w taki sposób, aby zachować jej spójność z ww. wyrokiem w sprawie Baumbast i R [COM (2003) 199 wersja ostateczna, s. 7].

48 Gdyby art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 ograniczał się do przyznania prawa do równego traktowania w zakresie dostępu do kształcenia, nie ustanawiając jednocześnie prawa pobytu na rzecz dzieci pracownika migrującego, to po wejściu w życie dyrektywy 2004/38 stałby się on zbędny. Artykuł 24 ust. 1 dyrektywy przewiduje bowiem, że wszyscy obywatele Unii zamieszkujący na terytorium przyjmującego państwa członkowskiego są traktowani na równi z obywatelami tego państwa członkowskiego w zakresie ustanowionym w traktacie, a dostęp do kształcenia niewątpliwie wchodzi w zakres stosowania prawa Unii (zob. w szczególności wyrok z dnia 13 lutego 1985 r. w sprawie 293/83 Gravier, Rec. s. 593, pkt 19).

49 Ponadto zgodnie z motywem 3 dyrektywy 2004/38 ma ona w szczególności na celu uproszczenie i wzmocnienie prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu wszystkich obywateli Unii (zob. podobnie wyrok z dnia 25 lipca 2008 r. w sprawie C-127/08 Metock i in., Zb.Orz. s. I-6241, pkt 59). Tymczasem stosowanie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 wraz z art. 7 ust. 1 lit. b) i d) i art. 7 ust. 2 dyrektywy 2004/38 względem dzieci pracowników migrujących skutkowałoby tym, że prawo pobytu tych dzieci w przyjmującym państwie członkowskim, który to pobyt miałby na celu rozpoczęcie lub kontynuowanie nauki w tym państwie, podlegałoby bardziej rygorystycznym warunkom niż warunki obowiązujące przed wejściem w życie dyrektywy 2004/38.

- 50 Wynika z tego, że dzieci obywatela państwa członkowskiego, który pracuje lub pracował w przyjmującym państwie członkowskim, mogą, tak jak ich rodzic, który sprawuje nad nimi faktyczną opiekę, powoływać się w tym państwie na prawo pobytu wyłącznie na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, bez obowiązku spełnienia warunków określonych w dyrektywie 2004/38.
- 51 Do ustalenia pozostaje, czy korzystanie z tego prawa pobytu uzależnione jest od warunku posiadania przez zainteresowane osoby wystarczających środków utrzymania i pełnego ubezpieczenia zdrowotnego w przyjmującym państwie członkowskim.
- 52 Na wstępie należy uściślić, że takiego warunku nie zawiera art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 i że jak orzekł już Trybunał, artykuł ten nie może być interpretowany zawężająco i w każdym razie nie może zostać pozbawiony skuteczności (ww. wyrok w sprawie Baumbast i R, pkt 74).
- 53 Wymóg dotyczący niezależności finansowej członków rodziny pracownika będącego obywatelem państwa członkowskiego i ochrony ubezpieczeniowej w razie choroby w przyjmującym państwie członkowskim nie wynika również z orzecznictwa Trybunału.
- 54 Trybunał, poproszony o zajęcie stanowiska w kwestii, czy dzieci, zamieszkujące w państwie członkowskim, w którym ich ojciec będący obywatelem innego państwa członkowskiego i będący przed powrotem do państwa swego pochodzenia pracownikiem najemnym, mają, na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, prawo do pomocy państwowej w celu pokrycia opłat związanych z ich kształceniem, kosztów życia ich samych i osób będących na ich utrzymaniu, a także kosztów ubezpieczenia zdrowotnego, orzekł, nie odnosząc się do kwestii sytuacji ekonomicznej rozpatrywanych uczniów, że posiadanie statusu dziecka pracownika będącego obywatelem

państwa członkowskiego w rozumieniu rozporządzenia nr 1612/68 skutkuje w szczególności uznaniem w prawie Unii tego, że takie dziecko może korzystać z pomocy państwowej na kształcenie w celu integracji ze społeczeństwem przyjmującego państwa członkowskiego, a wymóg ten znajduje tym bardziej zastosowanie, w przypadku gdy osoby uprawnione na podstawie przepisów tego rozporządzenia są uczniami, którzy przybyli do tego państwa jeszcze przed osiągnięciem wieku szkolnego (ww. wyrok w sprawie Echternach i Moritz, pkt 35).

55 W ww. wyroku w sprawie Baumbast i R, W. Baumbast, ojciec dzieci, których prawo pobytu w przyjmującym państwie członkowskim na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68 było przedmiotem sprawy, niewątpliwie posiadał środki, pozwalające jemu i jego rodzinie na zaspokajanie potrzeb życiowych bez konieczności zwracania się do pomocy społecznej. Jednakże odpowiedzi na pytania prejudycjalne dotyczące prawa pobytu dzieci i ich matki, która sprawowała nad nimi opiekę, nie zostały oparte na ich niezależności finansowej, lecz na okoliczności, że cel rozporządzenia nr 1612/68, a mianowicie swobodny przepływ pracowników, wymaga optymalnych warunków do integracji rodziny pracownika w przyjmującym państwie członkowskim i że odmówienie rodzicom sprawującym opiekę nad dziećmi możliwości pozostania w przyjmującym państwie członkowskim w okresie nauki dzieci w szkole mogłoby pozbawić je prawa przyznanego im przez prawodawcę Unii (ww. wyrok w sprawie Baumbast i R, pkt 50, 71).

56 Dyrektywa 2004/38 nie uzależnia również, w określonych sytuacjach, prawa pobytu w przyjmującym państwie członkowskim dzieci odbywających naukę i rodzica, który sprawuje nad nimi faktyczną opiekę, od okoliczności posiadania przez nich wystarczających środków utrzymania i pełnego ubezpieczenia zdrowotnego.

57 Interpretacja, zgodnie z którą prawo dzieci odbywających naukę w przyjmującym państwie członkowskim i rodzica, który sprawuje nad nimi faktyczną opiekę, do pobytu w tym państwie nie jest uzależnione od posiadania wystarczających środków utrzymania i pełnego ubezpieczenia zdrowotnego, znajduje potwierdzenie w art. 12 ust. 3 dyrektywy 2004/38, który stanowi, że wyjazd obywatela Unii z przyjmującego

państwa członkowskiego lub jego śmierć nie prowadzą do utraty prawa pobytu przez jego dzieci lub rodzica, który sprawuje nad nimi faktyczną opiekę, niezależnie od ich przynależności państwowej, jeżeli dzieci zamieszkują w przyjmującym państwie członkowskim i są zapisane do placówki edukacyjnej w celu pobierania tam nauki, aż do momentu jej zakończenia.

58 Przepis ten co prawda nie znajduje zastosowania w sprawie zawisłej przed sądem krajowym, ale uwidacznia szczególną wagę, jaką dyrektywa 2004/38 przywiązuje do sytuacji dzieci odbywających naukę w przyjmującym państwie członkowskim i rodziców sprawujących nad nimi opiekę.

59 W świetle powyższego na dwa pierwsze pytania należy odpowiedzieć, że w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu przed sądem krajowym dzieci obywatela państwa członkowskiego, który pracuje lub pracował w przyjmującym państwie członkowskim, i rodzic sprawujący nad nimi faktyczną opiekę mogą powoływać się w tym państwie na prawo pobytu wyłącznie na podstawie art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, a prawo to nie jest uzależnione od posiadania przez nich wystarczających środków utrzymania i pełnego ubezpieczenia zdrowotnego w tym państwie.

W przedmiocie pytania trzeciego

60 Z uwagi na odpowiedź udzieloną na dwa pierwsze pytania nie ma potrzeby udzielania odpowiedzi na pytanie trzecie.

W przedmiocie kosztów

- ⁶¹ Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem; do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

W okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu przed sądem krajowym dzieci obywatela państwa członkowskiego, który pracuje lub pracował w przyjmującym państwie członkowskim, i rodzic sprawujący nad nimi faktyczną opiekę mogą powoływać się w tym państwie na prawo pobytu wyłącznie na podstawie art. 12 rozporządzenia Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty, ze zmianami wprowadzonymi rozporządzeniem Rady (EWG) nr 2434/92 z dnia 27 lipca 1992 r., a prawo to nie jest uzależnione od posiadania przez nich wystarczających środków utrzymania i pełnego ubezpieczenia zdrowotnego w tym państwie.

Podpisy